

1.3. Особистісно-орієнтований підхід до формування особистості майбутнього кваліфікованого робітника.

Професійна підготовка кваліфікованого робітника переживає етап концептуального переосмислення, пов'язаного із зміною методологічних основ професійної освіти в цілому. Компетентнісна парадигма професійної освіти, яка переносить акценти із формування знань, умінь, навичок у майбутніх фахівців на підготовку їх до трудового життя, змінює погляди на неї як на сферу становлення людини, знаходження кожним особистого сенсу життя. Головною метою професійної освіти стає створення умов для розвитку, саморозвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина, професіонала. Тому пріоритетним напрямом державної політики в сучасній освіті є її особистісна орієнтація, а особистісний підхід до професійної підготовки фахівців є одним із сучасних теоретичних підходів у професійній педагогіці.

Прихильники особистісно орієнтованої педагогіки І.Д. Бех, С.У.Гончаренко, В.В. Рибалка, І.С. Якиманська доводять важливість осмислення особистісно орієнтованого підходу у навчанні з психологічної, соціально-педагогічної, дидактичної точки зору.

У психологічній науці підґрунтям особистісно орієнтованого підходу до освіти і навчання є дослідження сутності та закономірностей розвитку особистості, які проводились зарубіжними та вітчизняними психологами.

А. Адлер, Е. Берн, У. Джеймс, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фром, К. Хорні, К. Ясперс як представники гуманістичної психології зважають на те, що в кожній людині присутнє бажання стати більш розвиненою, автономною, компетентною. [11, с. 355]. Характеризуючи світ цінностей під кутом зору окремої особистості, абсолютизуючи її унікальність, неповторність, вчені особистісний підхід як педагогічну категорію розглядають через призму створення таких умов для людини, які б максимально сприяли їй усвідомлювати себе особистістю, допомагали виявити, розкрити свої можливості, впливали на становлення самосвідомості, засвоєння особистісно значущих і суспільно прийнятих цінностей, давали можливість самовизначитись, самоствердитись і самореалізуватись. [11; 33].

Наукова думка про розвиток особистості в процесі навчання знайшла своє відображення у роботах Л.С. Виготського, Д.Б. Ельконіна, В.В. Давидова, І.Д. Беґа, Г.К. Костюка, О.М. Леонтьєва та ін. Вчені розкривають з одного боку сутнісні характеристики особистості в її багато вимірності, а з іншого – особливості соціально-педагогічного середовища, яке впливає на розвиток особистості. Так, наприклад, Г.К.Костюк у своїй теорії розвитку особистості утврджує положення про особистість як суб'єкт свого розвитку в процесі перетворення навколишнього світу [18]. О.М.Леонтьєв стверджує творчо перетворювальну особливість особистості як її діяльнiсну сутність. Сучасний відомий дослідник особистісно орієнтованої освітньої парадигми І.Д. Бех загострює увагу на трьохплановості існування людини з позиції особистісної характеристики. Характеризуючи таку тріаду як минуле,

теперішнє і майбутнє, системо утворюючим фактором вважає майбутнє, що обумовлює цільовий детермінізм як загальний механізм функціонування особистості. [4, с. 4-8]

Доповнює психологічну думку, увага якої зосереджується на механізмах особистісних змін, характеристиках становлення індивідуальності та унікальності особистості, філософська позиція, акценти якої розкривають соціальні сторони характеристик особистості та їх ролі для існування людини у суспільстві. Особистість у філософському розумінні виражається як сутність внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю; реалізується в самопізнанні, самоворенні людини та об'єктивується в артефактах культури. [19, с. 457]. Домінуючі структури соціального контексту особистості розкривають її світогляд, потреби, інтереси, ідеали, устремління, моральні, етичні якості. [2; 3] Загалом, аналізуючи соціологічний підхід до поняття особистості, ми погоджуємось з твердженням Л.В. Барановської про те, що він дає можливість виокремити дві точки зору: нормативну, згідно з якою можна визначити найсуттєвіші ознаки ідеальної особистості, як-от: світогляд, духовність, моральність; функціональну, за якою є можливість визначити особистість як суб'єкт життєдіяльності (статуси, ролі, спрямованість особистості) [34].

Узагальнюючи висловлені погляди на осмислення сутності особистості в контексті її формування та самореалізації, суттєвою, на нашу думку, є позиція Б.С. Гершунського, який вважає останні сенсом людського життя, фундаментом людського щастя в єдиному, цілісному матеріально-духовному стані, запорукою збереження та прогресивного розвитку світу й основу продовження власного Я в пам'яті нащадків, у ментальній пам'яті людства. [21].

Великозначимість теоретичних і практичних висновків гуманістичного напряму досліджень у психології, філософії, соціології безумовно знайшла відображення і педагогічних пошуках ефективних шляхів розвитку та реалізації особистості у відповідних умовах соціуму. В процесі розвитку освіти відбулися зміни мети навчання і виховання, в ролі якої все більше стали виступати не сукупність знань, умінь і навичок, а вільний розвиток особистості. [5, с. 243]. Педагогіка починає більш активно оперувати дефініціями: особистісний підхід в освіті, особистісно орієнтована освіта, особистісно орієнтоване навчання, особистісно орієнтоване освітнє середовище, особистісно орієнтована технологія навчання.

Системно така активність розпочинається з середини 90-х років ХХ століття. Однак це сталося в результаті осмислення наукового досвіду цілої плеяди науковців, що створили передумови дослідження особистісного підходу в освіті. Культурно-історичний і діяльнісний підходи Л.С. Виготського, А.А. Леонтева, Л.С. Рубінштейна, Д.Б. Ельконіна, Е.В. Ільєнкова, В.В. Давидова, Г.С. Костюка, Г.П. Щедровського, теоретичні положення К.А. Абульханової-Славської, Б.Г. Ананьєва, Л.І. Анциферової,

Л.І. Божович, В.І. Мясичева, О.Б. Орлова заклали основні принципи побудови процесу і змісту освіти, зорієнтовані на розвиток особистості учня.

У 70-90 –тих роках на важливості індивідуального, особистісного підходу до формування особистості наголошували в своїх працях В.О.Сухомлинський, І.С. Кон, А.В. Петровський.

Сучасні позиції щодо утвердження особистісного підходу в освіті знаходять наукове відображення в роботах Г.О. Балла, І.Д. Беха, О.В. Бондаревської, С.У. Устименка, М.Н. Костікова, В.Г. Кременя, В.О. Моляко, О.М. Пехоти, А.А. Плігіна, Є.С. Полата, О.І. Пометун, В.В. Рибалки, А.Я. Савченко, С.О. Сисоєвої, О.В.Сухомлинської, Т.М. Титатренко, І.С. Якиманської та багатьох інших вчених. Детальний аналіз їх праць дозволяє говорити про те, що у кожного автора є своя система поглядів на досліджувані дефініції. Так, наприклад, поняття особистісного підходу тлумачиться вченими як ключовий психолого-педагогічний принцип організації навчально-виховного процесу(І.Д Бех, В.В. Рибалко); як базова ціннісна орієнтація педагога, яка визначає його позицію у взаємодії з кожним окремим учнем та з колективом (С.У. Гончаренко); як ключовий методолгічний інструментарій, основу якого становлять сукупність вихідних концептуальних уявлень, цільових установок для організації навчально-виховного процесу, від якого залежить ефективність переорієнтації системи освіти, в цілому, та навчання, зокрема, на розвиток особистості учня (О.М. Пехота) [4; 12; 13; 15; 30; 31; 32].

Поділяючи думки вчених, ми в той же час вважаємо, що в них роль педагога в обґрунтуванні даного підходу обумовлена функціональними зобов'язаннями забезпечувати відповідні умови (зміст, дієвість принципів, засоби тощо). Однак, ми беззаперечно розуміємо, що педагог теж особистість, яка відповідає усім вище викладеним сенсам її сприйняття. Отже свобода розвитку і самореалізації педагога як особистості має бути безумовною складовою особистісного підходу в освіті. Проблема визначення міри розвитку суб'єктності і саморозвитку особистості окреслює існування різних позицій щодо обґрунтування парадигми особистісно орієнтованої освіти. Аналізуючи такі позиції, ми прагнули виокремити їх особливості, які можемо охарактеризувати наступним чином: з позиції визнання учня суб'єктом пізнання (І.С. Якиманська); з позиції визнання особистості учня суб'єктом життєдіяльності (В.В. Серіков); з позиції визнання особистості учня у навчально-виховному процесі як суб'єкта культури (Є.Б. Бондаревська); з позиції перетворювальної діяльності особистості (А.В. Хутірський). Кожна із заданих позицій відповідно до головної думки розкриває сутність парадигми через її основні характеристики. І.С. Якиманська обґрунтовує освітні механізми на основі пізнавального досвіду того, хто навчається, його здібностей і сфери інтересів, надання йому можливостей реалізувати себе у процесі пізнання, навчальній діяльності і в навчальній поведінці. В основі такого механізму має бути оволодіння способами мислення і навчальної діяльності, що забезпечує інтелектуальний розвиток особистості. Практична реалізація такої освіти передбачає наявність

альтернативних форм освіти у вигляді різних типів освітніх закладів, що дає можливість здійснювати диференційований, різнорівневий підхід у навчанні; формального і неформального визнання за учнем права вибору власного шляху розвитку на основі виявлення його індивідуальних особливостей, життєвих цінностей, прагнень [17].

В.В. Серіков пропагує таку освіту, в якій би учень міг стати не тільки суб'єктом власної навчальної діяльності, але й усього свого життя. Основним цільовим вектором освіти має стати не тільки інтелектуальний розвиток учня, а й особистісний розвиток його як соціального суб'єкта, що актуалізує цінність розвитку його здібностей до стратегічної діяльності, креативності, критичності, смислотворчості, системи потреб і мотивів, здатності до самовизначення, саморозвитку, позитивної Я-концепції тощо [22-25]. Найбільш близькою до нашого розуміння особистісно орієнтованої освіти є позиція Є.Б. Бондаревської, сутність якої полягає у сприйнятті освіти як осередку культури, де учень виступає її носієм, зберігачем, користувачем, творцем. Цільовий вектор – «окультурення» суб'єктного досвіду особистості учня в контексті вивчення світового досвіду людства [26-29].

За переконанням А.В. Хутірського – це навчання як особлива Індивідуальна діяльність учня, що побудована на реалізації його особистісного потенціалу, процес, направлений на розширення можливостей вибору особистісного життєвого шляху, на саморозвиток особистості. В основу перетворювальної діяльності особистості важливо закласти механізм рефлексії, який сприятиме не тільки швидкому адаптуванню до постійно змінних умов життя, а й забезпечить збереження її індивідуальності [16].

Таким чином, основними об'єднуючими позиції вчених щодо особистісно орієнтованої освіти, ми можемо назвати такі її характеристики: визнання людини як найвищої цінності, визнання за нею свободи вибору шляхів і способів саморозвитку, створення умов для самоактуалізації особистості і сприяння її готовності до позитивної самореалізації у соціумі на всіх етапах її життєдіяльності.

Привідним важелем особистісно орієнтованої освіти справедливо визнається особистісно орієнтоване навчання. Останнє як одна із базових категорій нашого дослідження визначається науковцями традиційно як навчальний процес, що проводиться на засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей особистості, ставлення до неї як до «свідомого й відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії» [14].

З точки зору професійної педагогіки ми б хотіли доповнити дане визначення іншим роз'ясненням дефініції «навчання», а саме: навчання є формування певних компетенцій і компетентностей, необхідних для включення особистості в трудову діяльність і існуючі соціальні відносини. Це дозволить нам всі подальші міркування викладати в контексті, який Л. Мітіна зазначає наступним чином «професійний розвиток невіддільний від особистісного – в основі і того, й іншого знаходиться принцип саморозвитку, який детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, що приводить до

вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації» [29]. А науковці О.Я. Савченко, А.В. Хутірський, І.С. Якиманська виділяють три рівні забезпечення особистісно орієнтованого навчання: методологічний (теоретичне обґрунтування навчально-виховного процесу, що ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого підходу); організаційно-педагогічний (нормативно-правові та організаційно-управлінські засади); психолого-педагогічний (готовність педагогів до здійснення відповідної діяльності) [14; 16; 17].

Вище викладене дозволяє нам, осмислюючи сутність поняття особистісно орієнтованого навчання, розглядати його як категорію, що характеризує «навчання» та «професійне навчання». Ми виходимо з того, що особистісно орієнтоване навчання є втіленням особистісно орієнтованого підходу в практику реального навчально-виховного процесу. Згідно такої логіки, ми погоджуємось з В.В. Серіковим стосовно вихідного концептуального положення особистісно орієнтованого навчання, яким є включення компонентних характеристик навчального процесу – цільового, змістовного, процесуально-діяльнісного, емоційно-корегувального, оцінно-результативного у сферу самовизначення, самореалізації учасників педагогічного процесу. Розкриваючи теоретичну і практичну сутність даних компонентів, ми тим самим конкретизуємо, так би мовити, «опредмечуємо» особистісно орієнтоване навчання. Щодо цільового компоненту, то методологічною основою визначення цілей (освітніх перспективних, конкретного закладу, предмету, заняття тощо) є процес психолого-педагогічної допомоги учневі в становленні його суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні [9]. В практико-методичному контексті нашого дослідження це матиме вираження в узгодженості освітніх, дидактичних цілей із суспільно визнаними цілями професійного розвитку кваліфікованого робітника на сучасному етапі розвитку ринку праці та особистісно важливими життєвими цілями суб'єктів навчання. Нормативно-регулятивне управління щодо впровадження особистісно орієнтованого навчання в систему професійно-технічної освіти відображають такі документи як Закон України «Про професійно-технічну освіту», Концепція професійно-технічної освіти, Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах (затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 30.05.2006 N 419) та ін. Так, наприклад, Положення визначає єдину систему планування, організації та обліку навчально-виробничого процесу, порядку проведення поточного, тематичного, проміжного і вихідного контролю рівня знань, умінь та навичок учнів, слухачів, їх кваліфікаційної атестації. В ньому зазначається, що навчально-виробничий процес у ПТНЗ ґрунтується на принципах гуманістичної особистісно орієнтованої педагогіки, ... може включати природничо-математичну, гуманітарну, фізичну, загальнотехнічну, професійно-теоретичну, професійно-практичну підготовку, а також виховну роботу з учнями. Навчально-виробничий процес у професійно-технічному навчальному закладі - це система організаційно-педагогічних, методичних і

технічних заходів, спрямованих на реалізацію змісту і завдань ступеневої професійно-технічної освіти відповідно до державних стандартів.

Узгодженість наукових висновків та нормативно-педагогічних положень в контексті особистісно орієнтованого навчання знаходять своє відображення в творчій педагогічній реалізації. Вона за справедливим переконанням І.С. Якиманської сприяє узгодженню двох змістових освіти: навчання і освіти, що координують розвиток особистості учня як індивідуальності; розробленню технології освітнього процесу, в основу якого покладено педагогічну культуру виявлення і використання суб'єктного досвіду учня як досвіду його власної життєдіяльності; створенню умов для здійснення зовнішньої і внутрішньої диференціації, їх оптимального співвідношення з врахуванням виявлених можливостей і перспектив індивідуальної траєкторії розвитку кожного учня як особистості; розробленню науково обґрунтованої критеріальної бази, на основі якої є можливість проектувати, програмувати особистісно орієнтовані педагогічні технології, фіксовані перш за все в концепції навчального плану як цілісної освітньої програми [17, с. 12].

Таким чином, нові підходи до модернізації змісту професійно-технічної освіти, орієнтація професійної підготовки кваліфікованих робітників на оволодіння інтегрованих, широко профільних професій, оцінка результатів професійної підготовки з позиції вимог роботодавців, економічно і соціально виправдана побудова стратегії професійної підготовки в контексті особистісних успішних досягнень максимально можуть бути реалізовані за умови впровадження у навчально-виробничий процес особистісно орієнтованої педагогічної технології. Вивчення робіт Є.С. Полат, О.М. Пехоти, А.М. Старєвої, І.С. Якиманської дозволяє виділити основні принципи такої технології:

По-перше, зміст освіти повинен відображати сукупність суспільних практик, основних видів людської діяльності, оволодіння якими здійснюється через засвоєння знань, умінь, навичок, форм і методів мислення, що накопичені людством у вигляді соціального досвіду.

По-друге, освітній процес орієнтується на узгодження двох рівно направлених джерел отримання знань: навчання і учіння. Навчання як формально нормативно обумовлена процедура передачі соціокультурного досвіду задається через обов'язкові для всіх взірці у вигляді законів, правил, прийомів, дій, поведінки. Учіння ж розуміється як особлива індивідуальна діяльність особистості по оволодінню соціокультурними нормами пізнання і спирається на суб'єктивний досвід. У завдання педагога входить вивчення останнього, аналіз, порівняння, «окультурювання»(відповідно до наукового знання). Це потребує готовності педагога проникнути в індивідуальні особистісно значимі для кожного цінності.

По-третє, дидактичне забезпечення навчального процесу має бути таким, щоб сприяти виявленню індивідуального вибору типу, виду, форми дидактичного матеріалу; свободі вибору цього матеріалу при засвоєнні знань; використанню різних способів опрацювання навчального матеріалу,

постійного користування ними при рішенні різних пізнавальних задач [10, с. 285]. Підсумовуючи, зауважимо, що якісно новий (особистісно орієнтований) підхід до змістовного і технологічного аспектів професійного навчання учнів у ПТНЗ налаштований на те, щоб навчити майбутніх фахівців аналізувати свою навчальну, а надалі – виробничу діяльність та бачити шляхи реалізації власного потенціалу; практично підготувати їх до того, з чим вони зіткнуться у найближче майбутнє в житті і професійній діяльності.